

Бюджет процесі

1. Бюджет процесі түсінігі
2. Бюджеттік жобаларын әзірлеу процесі
3. Бюджеттік жобаларын қарау мен бекіту процесінің негізгі ережелері
4. Бюджеттің атқарылу негіздері
5. Бюджеттік кредиттеу

Бюджет процесі бюджет жобасын әзірлеу, қарау, бекіту, орындалуы, оған бақылау және орындалуы туралы есепті бекіту бойынша мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың регламенттелген заңды қызметі б.т.

Бюджет бір қаржы жылына жоспарланады. Кезекті қаржы жылына арналған бюджеттің жобасымен бір мезгілде алдағы үш жылдық кезеңге арналған бюджеттің болжамы жасалады

Республикалық бюджеттің жобасын
айқындау тәртібін ҚР Президенті айқындайды.
Жергілікті бюджеттің жобаларын айқындау
тәртібін ҚР Үкіметі айқындайды.

Республикалық бюджет туралы заңның
жобасын ҚР Үкіметі Парламентке ағымдағы
қаржы жылының 1 қыркүйегінен кешіктірмей
енгізеді.

Республикалық бюджетті бекіту ағымдағы
қаржы жылының 1 желтоқсанынан
кешіктірмей әуелі Мәжілісте, содан кейін
Сенатта өз кезегімен қарау арқылы палаталар
бөлек отырыстарында бекітіледі.

Егер Парламент ағымдағы жылдың **1 желтоқсанына дейін** республикалық бюджет туралы заңды қабылдаса, Президенттің кезекті қаржы жылының бірінші тоқсанына арналған республикалық қаржы жоспары туралы Жарлық шығаруға құқығы бар, ол Парламент республикалық бюджет туралы заңды бекіткенге дейін қолданыста болады.

Президенттің кезекті қаржы жылының бірінші тоқсанына арналған республикалық қаржы жоспары туралы Жарлығының жобасын мемлекеттік жоспарлау жөніндегі орталық уәкілетті орган әзірлейді.

Кезекті қаржы жылының бірінші тоқсанына арналған республикалық қаржы жоспары ағымдағы жылдың 25 желтоқсанынан кешіктірілмей кезекті қаржы жылына арналған республикалық бюджет болжамының **төрттен бір бөлігі көлемінде** бекітіледі.

Қаржы жоспары бекітілген жағдайда осы қаржы жылына арналған республикалық бюджет сол жылдың **1 наурызынан кешіктірілмей бекітілуге тиіс.**

Бюджет процесінде мынадай құжаттар пайдаланылады:

- 1) республиканың немесе өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуы мен бюджеттік параметрлерінің болжамы;**
- 2) республикалық бюджет туралы заң, жергілікті бюджет туралы мәслихат шешімі;**
- 3) мемлекеттік органдардың стратегиялық жоспарлары;**
- 4) операциялық жоспарлар.**

**Әлеуметтік-экономикалық даму
болжамы жоспарлы кезеңге арналған
бюджеттік параметрлермен өзара
байланыстырылған стратегиялық
мақсаттарды ескере отырып, ҚР-ның,
облыстың, республикалық маңызы бар
қаланың, астананың экономикалық
даму параметрлерін және мемлекеттің
бес жылдық кезеңге арналған
экономикалық саясатын айқындайтын
құжат болып табылады.**

Мемлекеттік органның стратегиялық жоспары ҚР-ның стратегиялық және бағдарламалық құжаттарының, әлеуметтік – экономикалық даму болжамының негізінде әр үш жыл сайын бес жылдық кезеңге әзірленеді.

Мемлекеттік органның стратегиялық жоспары мемлекеттік орган қызметінің стратегиялық бағыттарын, мақсаттарын, міндеттерін, нәтижелерінің көрсеткіштерін айқындайды.

Мемлекеттік жоспарлау жөніндегі орталық уәкілетті орган әлеуметтік-экономикалық даму болжамын ескере отырып, бірыңғай бюджеттік сыныптаманың санаттары, сыныптары мен кіші сыныптары бойынша мемлекеттік және республикалық бюджеттерге, ҚР-ның Ұлттық қорына түсетін түсімдерді болжауды жүзеге асырады.

Бюджет түсімдерін болжау әдістемесін мемлекеттік жоспарлау жөніндегі орталық уәкілетті орган әзірлейді және бекітеді.

**Бюджет шығыстарын жоспарлау үшін
бюджеттік бағдарламалардың әкімшілері
мемлекеттік жоспарлау жөніндегі
уәкілетті органға:**

- 1) стратегиялық жоспарлардың
жобаларын;**
- 2) өткен қаржы жылындағы
стратегиялық жоспардың іске асырылуы
туралы есептерді;**
- 3) бюджеттік өтінімдерді ұсынады.**

**Аталған құжаттар ағымдағы қаржы
жылының 15 мамырына дейін беріледі.**

Бюджеттік өтінім шығыстар көлемін негіздеу үшін кезекті жоспарлы кезеңге бюджеттік бағдарламалардың әкімшісі жасайтын құжаттардың жиынтығы болып табылады.

Мемлекеттік жоспарлау жөніндегі орталық уәкілетті орган республикалық бюджет жобасын жасайды және оны Республикалық бюджеттік комиссияның қарауына енгізеді.

Республикалық бюджет жобасының түпкілікті нұсқасын қарау және айқындау ағымдағы қаржы жылының 1 тамызынан кешіктірілмей аяқталады.

**Мемлекеттік жоспарлау жөніндегі
орталық уәкілетті орган республикалық
бюджет туралы заңның жобасын
Қазақстан Республикасы Үкіметінің
қарауына ағымдағы қаржы жылының
15 тамызынан кешіктірмей ұсынады.**

**Облыстық бюджет, республикалық маңызы
бар қала, астана бюджеттері жобасының
түпкілікті нұсқасын қарау және айқындау
ағымдағы қаржы жылының 15 қыркүйегінен
кешіктірілмей аяқталады.**

Мемлекеттік жоспарлау жөніндегі жергілікті уәкілетті орган облыстық бюджеттің, республикалық маңызы бар қала, астана бюджеттерінің жобасын облыстың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың жергілікті атқарушы органдарының қарауына ағымдағы қаржы жылының 1 қазанынан кешіктірмей ұсынады.

Республикалық бюджеттің атқарылуын ҚР Үкіметі қамтамасыз етеді. Жергілікті бюджеттердің атқарылуын жергілікті атқарушы органдар қамтамасыз етеді.

Кезекті қаржы жылының 1 қаңтарындағы жағдай бойынша өткен қаржы жылында бюджеттің атқарылу қорытындылары бойынша пайдаланылмай қалған қаражат жыл басындағы бюджет қаражатының қалдықтары болып табылады.

Тиісті қаржы жылы ішінде республикалық бюджет туралы заңға немесе жергілікті бюджет туралы мәслихаттың шешіміне өзгерістер мен толықтырулар енгізу арқылы республикалық және жергілікті бюджеттердің көрсеткіштерін өзгерту республикалық және жергілікті бюджеттерді **нақтылау болып табылады.**

Республикалық және жергілікті бюджеттерді нақтылау:

- 1) ҚР саяси, экономикалық, экологиялық және әлеуметтік тұрақтылығына қауіп төндіретін ахуалды жою қажет болған;**
- 2) бюджеттер кірістерін қысқартуды немесе шығыстарын ұлғайтуды көздейтін ҚР заңнамалық актілері қабылданған немесе өзгертілген;**
- 3) республикалық және жергілікті бюджеттерді атқару барысында түсімдері ағымдағы қаржы жылы олардың бекітілген жылдық көлемінен он проценттен астам сомаға кеміген;**
- 4) жоғары тұрған бюджеттен қосымша бөлінген және бөлінген нысаналы трансферттер мен бюджеттік кредиттердің көлемдері өзгерген;**

Бюджеттің түсімдер бойынша атқарылуы

Бюджеттің түсімдер бойынша
атқарылуы бюджетті атқару жөніндегі
орталық және жергілікті уәкілетті
органдардың ҚР-ның заңнамасына
сәйкес бюджетке түсетін түсімдердің
толық және уақтылы есепке алынуын
қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралар
кешенін жүргізуі болып табылады.

Бюджеттің түсімдер бойынша атқарылуы:

- 1) түсімдерді бірыңғай қазынашылық шотқа есепке жазуды;**
- 2) түсімдерді республикалық, жергілікті бюджеттер мен ҚР-ның Ұлттық қоры арасында бөлуді;**
- 3) бюджеттен артық (қате) төленген түсімдер сомасын қайтаруды не оларды берешекті өтеу есебіне есепке жатқызуды қамтиды.**

Бюджетке түсетін түсімдер бюджетке түсетін түсімдердің сыныптамасына сәйкес бюджетті атқару жөніндегі орталық уәкілетті орган белгілеген тәртіппен толық көлемде бірыңғай қазынашылық шотқа есепке жазылады.

**Бюджеттің шығыстар бойынша
атқарылуы** бюджеттік бағдарламалар
әкімшілерінің және оларға ведомстволық
бағынысты мемлекеттік мекемелердің
өздеріне арналған бюджет қаражатын
бюджет кодексінің талаптарына, тиісті
нормативтік құқықтық актілердің
ережелеріне сәйкес және мемлекеттік
органдар қызметінің алдын ала
белгіленген көрсеткіштерге қол жеткізуі
мақсатында өздерінің пайдалануы болып
табылады.

Секвестр бюджет қаражатының шығыстарын белгілі бір шектерде қысқартуды көздейтін арнайы тетікті білдіреді, ол республикалық және жергілікті бюджеттерді атқару кезінде бекітілген түсімдер республикалық және жергілікті бюджеттерге толық түспеуі салдарынан бекітілген бюджеттік бағдарламаларды толық көлемде қаржыландыру мүмкін болмаған жағдайларда енгізіледі.

Бюджеттік бағдарламаларды олардың бекітілген жылдық көлемінің он процентінен кем сомаға секвестрлеу ҚР Үкіметінің немесе жергілікті атқарушы органның шешімі бойынша, ал он проценттен астам сомаға секвестрлеу заңның немесе мәслихат шешімінің негізінде жүзеге асырылуы мүмкін.

Бюджеттік бағдарламалар қысқартылған кезде олардың басымдығы мен әлеуметтік бағыттылығы ескеріледі.

Бюджеттік жоспарлау жөніндегі орталық уәкілетті орган айқындайтын тәртіппен ҚР Үкіметінің, жергілікті атқарушы органдардың қаулылары және өзге де нормативтік құқықтық актілер негізінде түсімдердің және төлемдер бойынша қаржыландырудың жиынтық жоспарына, кезекті қаржы жылына арналған міндеттемелер бойынша қаржыландырудың жиынтық жоспарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу арқылы, бекітілген (нақтыланған) бюджеттің көрсеткіштерін өзгерту бюджетті түзету болып табылады.

ҚР-ның Парламенті Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің республикалық бюджеттің атқарылуы туралы есебін алғаннан кейін есепті қаржы жылындағы республикалық бюджеттің атқарылуы туралы ҚР Үкіметінің жылдық есебін өз кезегімен қарау арқылы Палаталардың бөлек отырысында - алдымен Мәжілісте ҚР-ның Парламенті Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің

РБАБ есеп комитеті төрағасының республикалық бюджеттің атқарылуы туралы баяндамасын және қосымша баяндамаларын тыңдау арқылы ҚР Үкіметінің және Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің есепті қаржы жылындағы республикалық бюджеттің атқарылуы туралы жылдық есептері ҚР Парламентінің Мәжілісі мен Сенатында талқыланғаннан кейін Палаталардың бірлескен отырысында бекітіледі.

Бюджеттік кредиттеу бюджеттік кредитті беру, пайдалану, оған қызмет көрсету және оны өтеу туралы шешім қабылдау рәсімдерін қамтитын процесті білдіреді.

Кредитор, бюджеттік бағдарлама әкімшісі және қарыз алушы арасындағы бюджеттік кредитті беру, пайдалану, оған қызмет көрсету және оны өтеу кезінде тараптардың құқықтық қатынастарын белгілейтін келісім **кредиттік шарт болып табылады.**

Бюджеттік кредиттеу субъектілері

Кредитор, бюджеттік бағдарламаның әкімшісі, қарыз алушы, соңғы қарыз алушы және сенім білдірілген өкіл (агент).

Республикалық бюджеттен бюджеттік кредиттеу кезінде ҚР Үкіметі **кредитор** болып табылады.

Бюджеттік кредиттеу кезінде бюджетті атқару жөніндегі орталық уәкілетті орган ҚР Үкіметінің атынан кредитор ретінде әрекет етеді.

Жергілікті бюджеттен бюджеттік кредиттеу кезінде тиісті жергілікті атқарушы орган **кредитор** болып табылады.

Бюджеттік бағдарламалардың әкімшісі бюджеттік кредит беру кезінде кредиттік шарттың тарабы болып табылады және:

1) қаржы агенттіктерін қоспағанда, мамандандырылған ұйымдар мен сенім білдірілген өкілдерді (агенттерді) конкурстық негізде айқындауды;

2) бюджеттік кредиттердің нысаналы және тиімді пайдаланылуын, өтелуі мен оларға қызмет көрсетілуін бақылауды және мониторингін жүзеге асырады.

Бюджеттік кредитті алушы, негізгі борышты өтеу және сыйақы, сондай-ақ кредиттік шартқа сәйкес басқа да төлемдерді төлеу жөнінде міндеттемелер алатын **кредит шартының тарабы қарыз алушы б.т.**

1) мамандандырылған ұйымдар – банктер, банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар, сондай-ақ акцияларының бақылау пакеттері мемлекетке не ұлттық холдингке, не ҚР резиденттері болып табылатын ұлттық басқарушы холдингке тиесілі ұйымдар;

2) жергілікті атқарушы органдар;

3) шет мемлекеттер;

4) жеке тұлғалар қарыз алушылар бола алады.

Мамандандырылған ұйым оған кредитор немесе қаржы агенттігі айқындаған шарттармен беретін бюджеттік **кредитті соңғы алушы** түпкілікті қарыз алушы б.т.

Тапсырма шартының негізінде кредитордың (сенімгердің) атынан және оның есебінен және оның нұсқауларына сәйкес бюджеттік кредит беруге байланысты белгілі бір тапсырмаларды жасайтын **тұлға сенім білдірілген өкіл (агент)** б.т.

Бюджеттік кредиттер мынадай талаптар сақталған жағдайда беріледі:

- 1) салық берешегінің болмауы;**
- 2) қарыз алушының бюджеттік кредит бойынша міндеттемелерді орындауды қамтамасыз ететін жағдайының болуы;**
- 3) қарыз алушының бұрын берілген бюджеттік кредиттер бойынша берешегінің болмауы.**

Бюджеттік кредиттеу принциптері

1) бюджеттік кредитті кредит шартына сәйкес өтеу міндеттілігін көздейтін қайтарымдылық;

2) міндеттемелердің орындалуын ҚР заңнамасында белгіленген тәсілдермен қамтамасыз ететін жағдайының болуын көздейтін қамтамасыз етілу;

3) бюджеттік кредиттің берілгені үшін қарыз алушының сыйақы төлеуін көздейтін ақылылық;

4) бюджеттік кредитті беру мерзімін белгілеуді көздейтін мерзімділік

Бюджеттік кредиттер мынадай өлшемдер сақталған жағдайда беріледі:

- 1) іс-шараларды бюджеттік кредиттеу арқылы іске асырудың экономикалық және әлеуметтік тиімділігі;**
- 2) бюджеттік кредит есебінен іске асырылатын іс-шаралардың өзін-өзі ақтауы;**
- 3) қарыз алушының Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын өлшемдерге сәйкес кредиттік қабілеті.**

Кредиттік шарттың негізгі талаптары:

- 1) берудің мақсаты;**
- 2) мөлшері;**
- 3) валютасы;**
- 4) мерзімі;**
- 5) игеру кезеңі;**
- 6) сыйақы ставкасы.**

Бюджеттік кредиттер берілу мерзіміне қарай:

- 1) қысқа мерзімді – 1 жылға дейін;**
- 2) орта мерзімді – 1 жылдан 5 жылға дейін;**
- 3) ұзақ мерзімді – 5 жылдан 30 жылға дейін.**

Бюджеттік кредит бойынша міндеттемелердің орындалуы кепілмен, кепілдікпен, кепілгерлікпен немесе ҚР заңнамасында немесе шартта көзделген басқа да тәсілдермен қамтамасыз етіледі.

Бюджеттік кредитті пайдаланғаны үшін қарыз алушы жүзеге асыратын **төлем - сыйақы** болып табылады.

Жылдық проценттер түрінде көрсетілетін сыйақы шамасы **сыйақы ставкасы** болып табылады.

Сыйақы ставкасы **тіркелген немесе құбылмалы** болуы мүмкін.

Мөлшері бюджеттік кредиттің барлық мерзіміне өзгеріссіз белгіленетін сыйақы ставкасы **тіркелген сыйақы ставкасы** болып табылады.

Мөлшері қаржы нарығындағы конъюнктураға байланысты өзгеріп тұратын сыйақы ставкасы **құбылмалы сыйақы ставкасы** болып табылады.

Бюджеттік кредит беру туралы шешім:

1) мемлекеттік жоспарлау жөніндегі орталық уәкілетті орган белгілеген тәртіппен бюджеттік кредиттеудің мақсатқа сай екендігін айқындауды;

2) бюджеттік бағдарламаларды мемлекеттік жоспарлау жөніндегі уәкілетті органның бюджеттік бағдарламалар әкімшісі бюджеттік кредиттеу арқылы іске асыруды ұсынатын бюджеттік кредиттеу өлшемдеріне олардың сәйкестігі мәнін қарауын;

3) бюджеттік өтінімді және мемлекеттік жоспарлау жөніндегі уәкілетті органның қорытындысын бюджеттік комиссияның қарауын;

4) бюджеттік комиссияның бюджеттік бағдарламаны бюджет жобасына енгізу жөніндегі ұсыныстарын әзірлеуді қамтиды.